

KLISTER- MARMORERING

En guide för nybörjare
av Karin Edlund

Kom igång med Klistermarmorering!

Introduktion

Klistermarmorering är en teknik som använts sedan slutet av 1500-talet för att skapa dekorerade papper, främst för bokbinderi. Ofta hittar man klistermarmorerade papper som försättspapper, eller som omslag på enklare böcker. Papperna kunde även användas till annat, som att klä insidan av lådor och kistor.

Klistermarmorering har ofta utförts av bokbindare själva som ett enkelt och billigt sätt att skapa dekorerade papper, men också av specialiserade hantverkare på hög teknisk och konstnärlig nivå. En religiös grupp som i Sverige kallas *Evangeliska Brödraskapet*, och som var verksamma i Herrnhut i Tyskland på 1700- och 1800-talen, är kända för sina vackra och typiska mönster på klistermarmorerade papper, som spreds över stora delar av Europa.

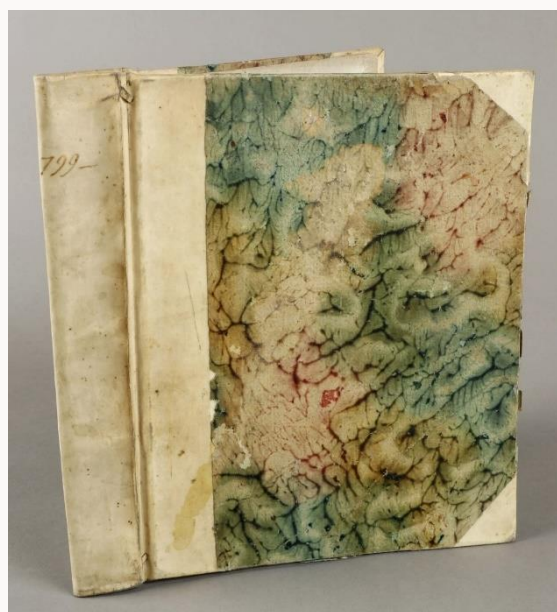
Tekniken går till så att papper bstryks med färg baserad på vetemjölksklister. Eftersom färgen torkar ganska långsamt kan mönster formas på papprets yta med hjälp av olika redskap. När färgen fördrivs på pappret skapas en djupeffekt som blir mycket dekorativ.

Nedan ses två exempel på klistermarmorerade papper i flera färger från mitten av 1700-talet. Den som söker inspiration kan hitta många fina exempel från 1700- och 1800-talen genom att söka på Internet. Flest träffar får man på engelska *paste paper* eller tyska *kleisterpapier*.

Pappband, tryckt i Leiden
1757. Tillhör Skansen,
inv. nr SKAFOR.0017653N.

Licens: Erkännande-Dela Lika
4.0 (CC BY-SA 4.0).

Bokpärm som tillhört Kammarkollegium, ca 1750.
Nordiska museet, inv nr NM.0116372.

Fotograf Thomas Adolfsson, Nordiska museet.
Licens: Erkännande-Icke Kommersiell-Ingå
Bearbetningar (CC BY-NC-ND).

Redskap och material

Många material och redskap som behövs för klistermarmorering har du säkert redan hemma. Eftersom klistret är helt ofarligt kan du använda vanliga köksredskap. Tänk dock på att så fort du blandat i pigment behöver du vara lite mer försiktig. Inga av pigmenten som rekommenderas i denna guide klassas som giftiga, men de bör inte komma i kontakt med mat. Tänk också på att använda skålar och fat du inte är rädd om eftersom vissa pigment kan ge missfärgningar på porslin som inte går bort.

Dessa material är bra att ha

Måttsets, 2 bunkar, visp och kastrull för klisterkokning

Burk med lock att förvara klister i

Papper och färgpigment (läs mer om detta nedan)

Glasskiva eller annan slät och vattentålig arbetsyta, ca 1 dm större på alla sidor än de papper du vill dekorera. Det är en fördel om du får plats med två papper samtidigt på skivan.

Penslar – en till varje färg

Skålar eller fat för färgblandning + palettkniv

Skål med vatten + svamp för att fukta pappret

Svamp eller trasa för att torka av underlaget mellan varje papper

Kammar – av metall, gummi, papp etc.

Andra redskap för att göra mönster. Detta kan vara precis vad som helst – kavlar, leksaker, potatisar, stämplor, hopknycklade papperstussar – och dina händer!

Skärmatta eller annat plant hårt underlag samt bivax, trasa och polersten för glättning.

Att koka klister

Klistret kokas av vetemjöl och vatten och ska vara jämnt och mjukt och ungefär som en vaniljsås i tjocklek. Klistrets konsistens kan variera beroende på vilken sorts mjöl som använts, därför är det svårt att ange ett recept som skapar exakt rätt konsistens från början. Receptet nedan ger ett bra ”grundklister” som sedan kan spädas med vatten efter behov.

En not om alun: I äldre recept tillsätts ofta alun i klistret. Detta verkar främst ha varit till för att konservera klistret. Det kan också fungera som betmedel och få färgen att fästa bättre på pappret. Välj själv om du vill tillsätta alun eller inte.

Klistret kokas i förhållandet 1:7 mellan mjöl och vatten, mätt i volym.

En sats av 0,5 dl mjöl och 3,5 dl vatten är ganska lagom att börja med. Du kan sedan öka eller minska mängden hur du vill så länge förhållandet är 1:7.

1. Blanda 0,5 dl vetemjöl och 0,5 dl kallt vatten i en värmetålig skål och rör tills alla klumpar försvunnit. Tillsätt sedan ytterligare 3 dl kallt vatten och rör om. *Om du vill kan du tillsätta 1 tsk alun.*
2. Placera skålen i en kastrull med hett vatten på spisen och koka klistret i vattenbad tills det tjocknat. Rör flitigt hela tiden.
3. Häll över klistret i en annan värmetålig skål (*skrapa inte på kanterna i bunken för då får du med bitar av torkat klister*) och låt svalna helt. Täck med en tallrik för att undvika att ett skinn formas på klistrets yta.
4. När klistret svalnat ska det silas genom ett tygstycke så att alla klumpar och ojämnheter försvinner. Du kan med fördel sila klistret flera gånger.

5. Klistret är nu färdigt att använda! Det kan förvaras i en burk med lock i kylskåpet i ca en vecka.

Att välja papper

Vilket papper som används är mest en smaksak men det finns några saker att ha i åtanke när du väljer papper. Testa gärna flera olika sorters papper för att se vilket som ger det uttryck som du eftersträvar. Vill du skapa beständiga verk så välj gärna arkivbeständigt och syrafritt papper för att undvika att pappret åldras fult.

Eftersom pappret kommer att hanteras i vått tillstånd är det viktigt att pappret tål detta. Ett olämpligt papper (t ex vanligt kopieringspapper) kommer att gå sönder eller få en ful, uppruggad yta. Konstnärspapper av lite bättre kvalitet är bra, särskilt om de innehåller bomullsfibrer som gör pappret tåligare.

Papper med en väldigt grov struktur och sugande yta (t ex akvarellpapper) är svårt att få tydliga mönster på eftersom färgen sugs in i pappret. Ett papper med en slätare och ”kompaktare” yta ger mer distinkta mönster och är lättare att glätta. Kontrollera dock så att pappret inte är bestruket, dvs det har en glansig ytbehandling, då kommer inte färgen att fastna.

Ska pappret användas för bokbinderi eller annan pappersslöjd är det bra att hålla sig till lite tunnare papper, ca 90 – 120 gsm. Tjockare papper är svåra att vika.

Maskingjorda papper har alltid en fiberriktning. Om du ska använda pappret till ett speciellt projekt där fiberriktningen är viktig, t ex bokbinderi, kan du anpassa mönstret så det hamnar på rätt ledd. Ett sätt att ta reda på fiberriktningen är att studera hur pappret beter sig när det blir fuktat på ena sidan. Fibrerna sväller mest på bredden och kommer få pappret att rulla sig. Fiberriktningen är parallell med ”rullriktningen”.

Att blanda färgen

Alla pigment som kan blandas i vatten går bra att använda till klistermarmorering. Hur mycket pigment som skall tillsättas i färgen beror helt på hur färgstark du vill att din färg ska bli. Prova dig fram med små mängder i taget. Använd en flat, vit tallrik och en palettkniv när du blandar färgen. Har du en mortel för färg eller en rivsten med löpare så går dessa givetvis bra också. Vill du inte använda torra pigment kan du använda exempelvis akvarell- eller gouachefärger på tub.

Exempel på pigment som kan användas

Blått	Preussisk blå (kallas ibland även Pariserblå eller Berlinerblå) eller indigopulver.
Rött	Engelskt rött, rödockra, alizarinrött.
Grönt	Vagone grönjord och andra grönjordspigment, eller blanda blått och gult.
Brunt	Bränd umbra, terra di Siena.
Svart	Kimrök
Gult	Gulockra, guldockra
Lila	Blanda preussisk blå eller indigo med alizarinrött.

1. Ta en liten mängd pigment, runt en tesked, och blanda ut med en liten klick klister, precis så mycket att det blir en pasta. Blanda färgpastan noggrant med palettkniven tills du ser att det inte återstår några pigmentklumpar.
2. Tillsätt sedan mera klister, lite i taget, och blanda tills det blir jämnt. Testa färgstyrkan på en bit papper. Är färgen för mörk – tillsätt mer klister.
3. Om färgen är för trög att stryka ut, tillsätt lite vatten och blanda om, tills den får en konsistens som är ungefär som filmjolk. Tänk på att vattnet också späder ut färgstyrkan.
4. Skulle färgen bli för ljus, blanda mer färgpasta enligt steg 1 och tillsätt detta.
OBS! Håll inte pigmentpulver direkt i en större mängd klister, då blir det svårt att bli av med klumpar!

Klistermarmorering steg för steg

1. Gör i ordning din arbetsyta och ta fram allt du behöver.
2. Fukta pappret jämnt på båda sidor med en natursvamp. Pappret kommer att krulla och bubbla sig lite, för att sedan ”slappna av” när det blivit jämnt genomfuktat. Se till att pappret ligger helt slätt på underlaget – även små bubblor och veck kommer att synas som mörka fält i färgen sedan. Lyft upp pappret och lägg tillbaka det på skivan och stryk ut bubblor och veck med svampen. Olika papper sväller olika mycket.

3. Stryk på färg jämnt över papprets yta, ända ut över kanterna. Stryk sedan med penseln vågrätt och lodrätt över pappret. Var lätt på handen och kontrollera så att du får en jämn färgyta. Sedan är pappret redo för mönster!

Mönstringstekniker

Med penseln

Skapa mönster med penseln direkt på pappret – vågor, duttar, ränder och rutor etc. Ett vanligt ”slätt” bestruket papper är också vackert, alltså som pappret ser ut efter steg 3. Testa att hålla penseln i olika vinklar och att dutta med sidan av penseln som ger ett ådrat mönster.

Avdrag

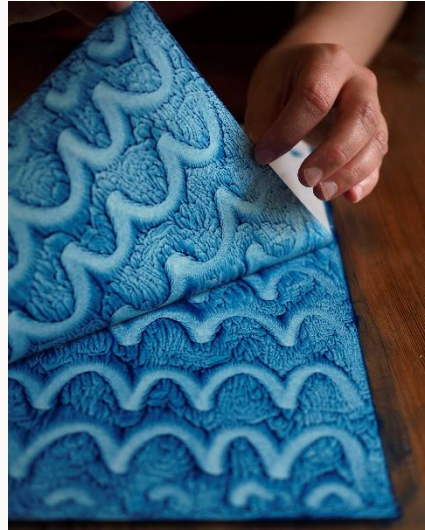
Stryk färg på två papper och lägg ihop dem, färgsida mot färgsida. Tryck försiktigt över hela ytan med händerna eller en svamp för att bli av med bubblor. Ta sedan tag i ett eller två hörn av pappret och dra med en bestämd rörelse av pappret. Här är det viktigt att inte tveka eller tappa taget för då bildas lätt linjer i mönstret.

Variationer på avdrag

Du kan lägga ihop papperna och dra av flera gånger för att se hur mönstret ändras för varje avdrag.

Du kan trycka med fingrarna eller andra redskap på papperna när de ligger hoplagda – detta bildar då olika mönster i färgen, som vågor, cirklar, spiraler etc.

Du kan använda två färger. Stryk en färg på det ena pappret och en annan på det andra och lägg ihop dem för spännande effekter.

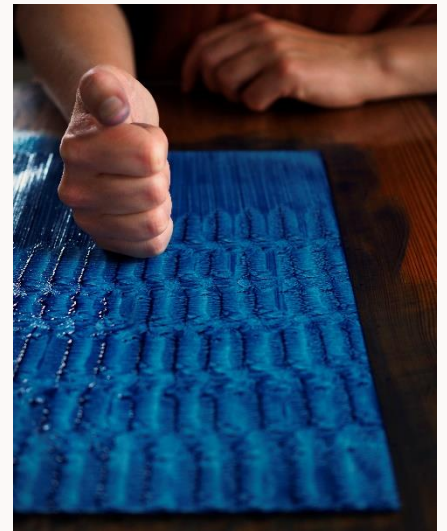
Kammar

Med olika sorters kammar kan du skapa mönster på pappret. Ränder, rutor, vågor, cirklar, krumelurer – allt är möjligt! Torka av överflödigt färg från kammen då och då för att undvika färgkladd. Du kan göra kammade mönster i flera lager, t ex börja med ett rutmönster som ”botten” och sedan lägga ett diagonalt mönster ovanpå detta.

Händerna

Använd ett eller flera fingrar för att göra duttar på pappret; cirklar, ”kanelbullar”, girlander eller ränder, eller använd sidan av handen för att göra mönster som liknar drickamålning.

Kombinera alla metoderna!

Det fina med mönstringen är att du kan kombinera alla metoderna ovan i dina papper! Du kan börja med ett avdrag, kamma ränder och fylla på med handgjorda duttar, och detta går att variera i oändlighet. Du kan lägga till flera färger som går i varandra och skapar liv och nyanser i mönstret. Här är verkligen ALLT möjligt!

Torkning och pressning

När pappret är färdigmönstrat ska det läggas på tork. Lyft försiktigt upp pappret från skivan och lägg ut det plant på brunt papper på golvet, eller häng på tork över en stång eller torkställning. Papperna torkar på några timmar. *Glöm inte att torka av skivan ordentligt innan du lägger på ett nytt papper!*

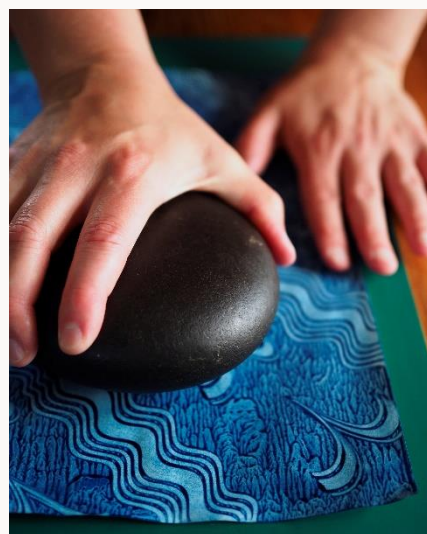
När pappret är helt torrt bör det läggas i press för att bli slätt. Lägg dina papper mellan ett par plana träskivor och lägg en hög tunga böcker ovanpå. Papperna behöver ligga ganska länge i press för att förbli släta, ibland flera veckor. Har du tillgång till en bokpress är det förstås alldeles utmärkt att använda en sådan.

Vaxning och glättning

Vaxning och glättning gör papprets yta blank och fin och mer motståndskraftig mot vatten och smuts. Papper med en grov struktur kan vara svåra att glätta, men testa gärna på olika papperskvaliteter för att hitta en slutfinish som du gillar.

1. Stryk en bit bivax jämnt över hela papprets yta. Stryk med lugna drag åt *ett håll* och håll emot med andra handen, annars är det lätt att råka knyckla till eller i värsta fall riva sönder pappret. Använd trasan för att fördela ut vaxet jämnt över pappret och gnugga in vaxet i pappret.

2. Använd glättsten eller polersten av agat för att glätta pappret. För glättstenen fram och tillbaka över hela pappersytan för att arbeta upp en glans. Arbeta på ett slätt och hårt underlag, t ex baksidan av en slät skärmatta. Var även här försiktig så du inte råkar knyckla till pappret. Lyft upp och vinkla pappret i ljuset för att se att du glättat jämnt över hela ytan.
3. När glättningen är klar är det fint att slutpolera pappret med en mjuk trasa.

Det går också att använda olika sorters möbelvax avsett för träytor istället för bivax. Kontrollera om vaxet innehåller lösningsmedel som kan förstöra pappret eller färgen, och tänk på att inte andas in ångor. Testa på en provbit först.

Lycka till med din klistermarmorering!

Om projektet Klistermarmorering

Syftet med projektet var att undersöka vilka tekniker och material som använts för klistermarmorering under äldre tid och att se om dessa recept, med miljövänliga ingredienser, var gångbara även idag. Under projektets gång testades olika historiska recept på klister, olika papper och olika färgpigment. På Instagram delade jag med mig av bilder och filmer på de olika momenten under taggen *#thepastepaperexperiment*. Resultatet av experimenten blev till denna guide, som jag hoppas kan inspirera fler till att prova på klistermarmorering.

Projektet genomfördes med stöd från Nämnden för hemslöjdsfrågors *Vårutlysning* 2022. Läs mer om Nämnden för hemslöjdsfrågors projektbidrag för främjande av hemslöjd här: <https://nfh.se/projektbidrag.html>

NÄMNDEN FÖR HEMSLÖJDSFRÅGOR

Jag som genomfört projektet och skrivit denna guide heter Karin Edlund och är sömmerska och slöjdare. Om du vill komma i kontakt med mig kan du nå mig via min hemsida www.folkochblomster.se eller följ mig på Instagram @thefolkseamstress.

Kurser och källor

Klistermarmorera papper, digital kurs med bokbindare och pappersslöjdare Linda Allard Forsman, www.pappersfrossa.se.

Pappersmarmorering, sommarkurs med bokbindare Katja Winkes på Leksands folkhögskola, www.leksand.fhsk.se.

En fullständig referenslista för projektet finner du på min hemsida.

Inköpsställen

IB Wahlström konstnärsmaterial www.ibwahlstrom.se

Penslar, konstnärsfärger, natursvampar mm.

Pappersfrossa www.pappersfrossa.se

Papper, papp, bokbinderimaterial och-verktyg.

Klassiska byggvaror i Hedemora www.klassiskabyggvaror.se

Pigment i lösvikt, ådringskammor, tvål och såpa mm.

Ottosson färgmakeri www.ottossonfarg.com

Pigment av konstnärskvalitet mm

Pyzzelbox www.pyzzelbox.se

Stort sortiment av papper mm.